

Juryrapport Restauratieprijs 2013

De jaarlijkse restauratieprijs van de VVAB heet de *Geurt Brinkgreve Restauratieprijs*. De prijs is genoemd naar de oprichter van onze vereniging. Geurt Brinkgreve ijverde voor het behoud en herstel van de Amsterdamse binnenstad. Hij voegde de daad bij het woord en ging zelf maar oude panden aankopen en restaureren, omdat niemand anders het deed. Organisaties als de Stichting Diogenes, de Stichting de Pinto, het West-Indisch Huis, het Claes Claesz. Hofje, etc etc en uiteindelijk de NV Stadsherstel. Zijn doel was nooit alleen restauratie, maar ook, wat in die tijd werd genoemd, 'buurtrehabilitatie': het herstel van het stedelijk weefsel, van de woonfunctie.

De *Geurt Brinkgreve Restauratieprijs* wordt daarom gegeven aan een restauratieproject dat voor de buurt of de stad van belang was. Een restauratie die niet alleen een monument hebben gered maar ook de omgeving heeft gerehabiliteerd of nieuw leven heeft ingeblazen of, dat kan ook, een slechte ontwikkeling de pas heeft afgesneden. Een restauratie die moeilijk was en tot doel had om monumentale waarden te behouden en dus niet alleen een financieel of volkshuisvestingsdoel heeft gediend. Dat zijn de criteria.

De restauratieprijs is symbolisch. Er is geen geldbedrag aan verbonden, er wordt zelfs geen cadeau gegeven, behalve dan een oorkonde met de handtekeningen van de voorzitter en de secretaris van de VVAB. Het is dus 'voor de eer'.

Dit jaar bestond de jury uit: David Mulder, Walther Schoonenberg en Gerrit Vermeer.

Ook dit jaar was de keuze niet gemakkelijk. We hadden op ons lijstje een aantal kandidaten die zo verschillend waren, in omvang, benadering en uitkomst, dat ze moeilijk met elkaar waren te vergelijken.

- We hebben gekeken naar Amsterdams Welvaren, Berenstraat 7, waar Rappange & Partners, het pand prachtig heeft gerestaureerd. Er bleek veel achterstallig onderhoud en daardoor schade maar er is echt alleen vervangen wat rot was, dus niet hele balken maar alleen balkkoppen e.d. Ook zijn de gevelornamenten teruggebracht. Mooi gedaan.
- We hebben een bezoek gebracht aan museum Ons' Lieve Heer op Solder, OZ Voorburgwal 40, waar een zorgvuldige restauratie van de zolderkerk heeft plaatsgevonden op basis van een inventaris uit 1862. De kleurstelling is veranderd en er zijn biezen matten gekomen, zoals dat ook in de 19de eeuw het geval was. Niet slecht gedaan, al vroegen we ons wel af waarom voor de 19de eeuw was gekozen en niet voor de 17de of 18de eeuw. Hoe dan ook, de biezen matten beschermen de houten vloeren wel. En het is een probleem dat het topmonument veel bezoekers niet aankan. Dat zijn moeilijke keuzes.
- En toen gingen we naar de Noorderstraat, waar een hele rij wevershuizen is gerenoveerd, in een "collectief-particulier opdrachtgeverschap", wat op zichzelf al bijzonder is. De wevershuizen waren een kantoor van ABN-Amro. De scheidingsmuren waren gesloopt, evenals grotendeels de historische kap en de achtergevel. In 2011 is men met de renovatie begonnen en de woningen waren in mei 2013 gereed. De nieuwe bewoners hebben het zelf gedaan en dus risico's gelopen, maar het is gelukt. Zeer positief, en in de geest van Geurt Brinkgreve, is het herstel van de woonfunctie. Gemakkelijk was dat niet want de initiatiefnemers moesten het stadsdeel zover krijgen af te wijken van de bureaucratische 1000 m2-regel: een pand groter dan 1000 m2 mag niet worden omgezet van kantoren (werk) in woonhuizen (wonen). Echter, in dit geval werd een uitzondering gemaakt, omdat het complex oorspronkelijk bestond uit individuele woonhuizen, elk kleiner dan 1000 m2, en deze oude situatie zou worden teruggebracht.

We hebben besloten Noorderstraat 24-42 (hernummerd in 34-42) een eervolle vermelding te geven.

Dit project kón niet winnen, omdat er ook een gebouw op onze lijst stond dat zonder overdrijving tot de belangrijkste van de stad kan worden gerekend. Een gebouw waarvan de restauratie in 1955 is begonnen, een restauratie die pas in 2013 officieel is beëindigd. **De Geurt Brinkgreve Restauratieprijs 2013 gaat naar de Oude Kerk.**

Een korte toelichting waarom de jury heeft besloten de prijs aan de Oude Kerk te geven. Van het middeleeuwse Amsterdam is niet zoveel over, althans wie oppervlakkig kijkt. In de oude stad bestaat het middeleeuwse stratenpatroon nog. Achter de latere gevels, bijvoorbeeld in de Warmoesstraat, bevinden zich nog veel houtskeletten, vaak gotische houtskeletten met peerkraalmotief. Amsterdam was in de middeleeuwen grotendeels van hout. Alleen de kerken, de kloosters en de stadspoorten waren van steen. Op het Oudekerksplein is de middeleeuwse stad nog het beste te ervaren, ook al zijn de huizen aan het plein doorgaans uit de 17de eeuw of later. Geurt Brinkgreve heeft eens geschreven: “Nergens anders ervaart de gehaaste voorbijganger zo sterk hoe onvervangbaar de monumenten uit het verleden zijn voor de mensen van nu.” De Oude Kerk is niet alleen het oudste stenen gebouw, het is ook een buitengewoon gaaf en authentiek complex waarvan het oudste bouwspoor teruggaat op 1370 en waarin diverse bouwperiodes hun sporen hebben achtergelaten. De kerk is herkenbaar als een oude middeleeuwse kerk, terwijl de hervorming met name aan het interieur een oud-Hollands karakter heeft gegeven. Het gebouw wordt gekenmerkt door, zoals Kees Fens dat ook noemde, “een verheugende onoverzichtelijkheid, een in de geschiedenis van haar gebruik gegroeide kerk eigen”.

De Oude Kerk is in de allereerste plaats één van de belangrijkste gebouwen van de stad, een bezoek aan dit gebouw is altijd onvergetelijk, alleen al de sfeer die de zon en het licht aan de kerk geven. Overigens op een andere manier dan gotische kathedralen in Frankrijk dat doen. De hallenkerk, die de Oude Kerk (ondanks de later gerealiseerde lichtbeuk) eigenlijk nog is, geeft vooral een sfeer van een huiskamer, en daarin is de kerk heel bijzonder, bijvoorbeeld vergelijken met de Nieuwe Kerk die veel meer op een Franse kathedraal lijkt. En wie hier rondloopt, voelt de geschiedenis. Zie het koorhek, waarin staat dat hier het ‘misbruik’ in de kerk is afgedaan. Waar anders dan in de Oude Kerk ervaar je beter onze geschiedenis?

Het bijzondere aan de Oude Kerk is dat het een levend monument is; het is niet zoals de Nieuwe Kerk een tentoonstellingshal, maar een kerk, een echte kerk. Dat was de uitdrukkelijke bedoeling. In 1955 is de *Stichting de Oude Kerk* opgericht waarin vertegenwoordigers van het kerkgenootschap, oudheidkundige verenigingen en het bedrijfsleven zitting namen. Bewust sloeg de stichting een andere weg in dan de Nieuwe Kerk met het doel de kerk te restaureren en als kerkgebouw in stand te houden. Monumentenpionier Mr. Steeman, één van de oprichters van de Stichting de Oude Kerk, was een warm pleitbezorger voor de functie van 'zijn' Oude Kerk. Het uitgangspunt van de restauratie vormde niet alleen het respect voor de historisch gegroeide toestand, maar ook het creëren van een evenwicht tussen behoud en bruikbaarheid. Aan de functie van het gebouw als kerk werd wel een museale bestemming toegevoegd, maar heel anders dus dan de Nieuwe Kerk, die een evenementenhal werd.

Het doel dat de Stichting zich stelde is gerealiseerd: de kerk is gered, staat er prachtig bij en wordt op verschillende manieren gebruikt. Er vinden nog steeds kerkdiensten plaats en het gebouw heeft een belangrijke religieuze functie. Tegelijkertijd is het de huiskamer van de stad en ook een belangrijke ontmoetingsplek voor de mensen uit de buurt.

De restauratie van de Oude Kerk viel uiteen in enkele fasen, nauwkeurig beschreven in het standaardwerk van Herman Janse, verschenen in 2004. Janse was jarenlang als medewerker van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg betrokken bij de restauratie

van het gebouw. Zijn levenswerk, het dikke boek over de Oude Kerk, waarin alles staat wat er valt te vertellen, kon niet gemaakt worden zonder deze betrokkenheid.

- In de periode 1955-1978 vond de eerste fase plaats. De doelstelling van deze restauratie, onder begeleiding van het zojuist opgerichte Bureau Monumentenzorg, was behalve bouwtechnische consolidatie het bestaande karakter van het gebouw als kerk te behouden en te versterken. Bij het funderingsherstel werd ontdekt dat de kerk niet was gebouwd op koeienhuiden. Dat bleek een mythe. De kerk heeft een roosterfundering. Tijdens de restauratie werden ook middeleeuwse beschilderingen teruggevonden die na de Alteratie van 1578 waren overschilderd. Ze waren voor het eerst sinds 1578 weer te zien. De heropening van de kerk vond plaats op 14 maart 1979.
- In de periode 1994-1997 vond de tweede fase plaats. Janse noemt dit een restauratieve ingreep gericht op consolidatie. De houten gewelven kregen geen isolatie (actueel onderwerp!), omdat een constante luchtstroom door de kappen het behoud van de unieke middeleeuwse houtconstructie garandeert. Schimmels en houtworm krijgen dan geen kans. Belangrijke andere werkzaamheden vormde in deze periode het herstel van een beschermende gordel van lage aanbouwen rondom de kerk, zoals die door de eeuwen was gegroeid. Voor een deel betrof het hier herbouw.
- In 2001 vond een restauratie van de toren plaats. Het metselwerk werd waar nodig gerepareerd, evenals het steenhouderswerk. Bij de reeds bestaande jaartallen op de toren werd '2001' toegevoegd.
- Tenslotte is de zerkenvloer opnieuw gelegd, niet meer in zand maar in een zachte mortel. Bewust werd ervoor gekozen om geen vloerverwarming aan te leggen en de zerkenvloer te behouden. En vorig jaar nog vond een noodreparatie plaats, namelijk van één van de vier vieringpijlers die was ontzet door een lekkage.

Deze beschrijving is niet uitputtend. Er is zoveel gedaan dat er een boek over kan worden geschreven. Met bovenstaande geven wij slechts een indruk. Hoe dan ook, op 13 september 2013 werd de officiële afsluiting van de lange restauratie gevierd met een groot diner in de Oude Kerk. Natuurlijk is de restauratie van een gebouw als de Oude Kerk nooit klaar, maar het gebouw staat er nu zo goed bij dat een volgende restauratie kan worden voorkomen door goed en structureel onderhoud te plegen. Kortom, de restauratie is altijd buitengewoon conservatief geweest en zeer op behoud gericht en het resultaat oogt daardoor uiterst authentiek. Ook het functiebehoud, waarvoor nadrukkelijk is gekozen, verdient vermelding.

Namens de Jury,

Walther Schoonenberg
27 oktober 2013